

OSMANLI DEVLETİ'NİN KUMAŞ SANATINA VERDİĞİ ÖNEM

The Importance Given by the Ottoman State to the Art of
Fabric

Öz: Giysinin ve iç dekorasyonun temel malzemesi olan kumaşın Türk sanatındaki yerinin oldukça eski olduğu bilinmektedir. Özellikle Orta Asya, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait örnek kumaşlarda bilhassa Osmanlı padişahlarının görkemli kumaşlara olan düşkünlüğü, tekstil alanının günümüzde olduğu gibi, geçmişte de bir statü sembolü olarak değerlendirilmesi Osmanlı Devleti'nin kumaş sanatında ileri düzeyde gelişmesinin nedenleri arasında sayılabilmektedir.

Özellikle 15. yüzyıl sonrası tekstil alanında ileri düzeyde gelişim gösteren kumaş dokumacıları, Osmanlı saray kumaşlarının en iyi örneklerini üretmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü olduğu bilinen 16 ve 17. yüzyılları arasındaki teknik başarı ve motif zenginliğinin yanı sıra desenlerdeki renk uyumu da saray kumaşlarının sanatsal yanını en güzel ve yalın bir şekilde ortaya koymaktadır.

Saray sanatı olarak kabul edilen ve devlet hazinesinin gelirine büyük katkı sağlayan kumaş dokumacılığı, Osmanlı Devleti'nin siyasi, iktisadi, sosyal ve ticari açıdan oldukça önemli bir rol üstlendiğinden gelişimi devlet kontrolüyle sağlanmıştır. Söz konusu sanatın Osmanlı Devleti'nde görülen gelişiminin ardından 18. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan Sanayi Devrimi denilen büyük değişime rağmen bu yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında geleneksel üretim tarzının devam etmekte olmasının en önemli sebebi, teknolojik koşullarda ve makineleşmede henüz çok ileri düzeylere gelinmemiş olması olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kumaş, Batı

Abstract: It is known that the place of fabric, which is the basic material of clothing and interior decoration, in Turkish art is quite old. In particular, the Ottoman sultans' fondness for magnificent fabrics, especially in the sample fabrics belonging to the Central Asian, Seljuk and Ottoman periods, and the evaluation of the textile field as a status symbol in the past, as it is today, can be considered among the reasons for the advanced development of the Ottoman Empire in the art of fabric.

Especially after the 15th century, the fabric weavers, who made advanced development in the field of textile, produced the best examples of Ottoman palace fabrics. In addition to the technical success and richness of motifs between the 16th and 17th centuries, when the Ottoman Empire was known to be the strongest, the color harmony in the patterns reveals the artistic side of the palace fabrics in the most beautiful and simple way.

Cloth weaving, which is accepted as a palace art and contributed greatly to the income of the state treasury, played a very important role in the political, economic, social and commercial aspects of the Ottoman Empire, and its development was provided by state control. Despite the great change called the Industrial Revolution, which took place in the last quarter of the 18th century after the development of the art in the Ottoman Empire, the most important reason why the traditional production style continued at the end of the mentioned century and at the beginning of the 19th century is the fact that technological conditions and mechanization have not yet reached very advanced levels.

Keywords: Ottoman, Fabric, West

SANAT

— JOURNAL OF ART AND
ICONOGRAPHY

İKONOĞRAFI
DERGİSİ

1. sayı / issue
2021 güz / autumn

Sorumlu Yazarlar

Corresponding Authors

Yunus BERKLİ
Gülten GÜLTEPE
Mariye PINAR

Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi Güzel
Sanatlar Fakültesi

*Assoc. Prof. Dr. Atatürk University
Faculty of Fine Arts*

Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Güzel
Sanatlar Fakültesi

*Assoc. Prof. Dr. Atatürk University
Faculty of Fine Arts*

Yüksek Lisans Öğrencisi, Atatürk
Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

*Master Student, Atatürk University
Faculty of Fine Arts*

yberkli@atauni.edu.tr

gulten.gultepe@atauni.edu.tr

mariye.@icloud.com

ORCID:

0000-0003-3650-3681

0000-0002-1006-2905

0000-0001-7881-8089

Gönderim Tarihi ~ Received

17. 08. 2021

Kabul Tarihi ~ Accepted

29. 09. 2021

Yayın Tarihi ~ Published

29. 09. 2021

Atf / Citation

Berklı, Y., Gültepe, G., Pınar, M.
(2021). Osmanlı Devleti'nin kumaş
sanatına verdiği önem. *Sanat ve
İkonografi Dergisi*, (1): 19-27.

Derleme Makale

~

Review Article

Giriş

Sanat, tarihin bilinen en eski toplumsal ve bireysel kimliklerin kendine ifade alanı bulabildiği en güçlü temsil araçlarından biridir. Toplumsal değişim süreçlerinde köklü ifadelerin bir kısmı kimlik değişimine uğrarken bir kısmı da yenilikçi diyebileceğimiz farklı kimlikler ortaya çıkarabilmektedir. Osmanlı Devleti'nde varlığı bilinen birçok sanat alanı içerisinde kumaş sanatı da oldukça değer görerek Türk sanatında hatırı sayılır noktada bir yer edinmiştir. Batılılaşmanın başlangıcı olarak varsayılan 18. yüzyıldan, Cumhuriyet dönemine kadar üretilen kumaş sanatı, değişim ve gelişim gösteren sanat alanları içerisinde önemli bir sanat alanı olmuştur. Özellikle Batılılaşma dönemi içerisine girildiği dönemde Osmanlı Devleti eliyle sanatçılar, toplumunun etkilerini ve kendilerini ifade ederken tekstil sanatında özellikle uyarlanmaya çalışılan motif ve desenlerde, geleneksel çizgilere bağlı kalınmasıyla birlikte, Barok, Rokoko gibi biçim elemanlarıyla eklektik bir üslup oluşturduğu görülmektedir.

“Osmanlı Devleti'nin Kumaş Sanatına Verdiği Önem” başlığı altında incelenmiş olan bu çalışmada saray sanatı olarak değerlendirilen kumaş sanatının yıllar içerisinde geçirdiği gelişim ve değişim süreci ve bu oluşum içerisinde kullanılan desen ve teknik malzemelerin, tezyini motifleri üretilen ürünlerde görülen çeşitlilik ile birlikte, kullanım alanının çeşitliliği ele alınacaktır. Tekstil alanının kumaş dokumacılığıyla birlikte gelenekselden moderne doğru geçirmiş olduğu bu süreç, aynı zamanda oluşturulma tekniklerine paralel olarak döneminin gelişmişlik düzeyi; kullanım alanı ve amacı göz önüne alındığında, kültürel ve sosyal alanlarda kendi dönemleri hakkında bilgi veren birer somut belge niteliği taşıdığı görülmektedir. Bilimsel çalışma bakımından çok irdelenmemiş olduğu gözlenen kumaş sanatının tarihi ve güncel süreci ele alınarak, sistemli bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Tekstil Kelimesinin İhtivası ve Kullanım Alanları

Tekstil, Latince bir kavram olan texere kelimesinden türetilmiştir. Dokuma ve örme kumaş anlamına gelen tekstil kavramı, tekstil ürünlerini ve yan ürünlerini kullanarak elde edilen giysi ve döşemelik kumaşların bütününe kapsamaktadır. Tekstil malzemeleri kullanılarak elde edilen kumaşlarla üretilen giysiler, insanoğlunun hava şartlarına karşı korunma ihtiyacından doğmuştur. Söz konusu ihtiyaç önceleri hayvan postu ve keçe eğirme tekniğinin geliştirilmesiyle elde edilen ipliklerin dokunmasıyla sağlanırken daha sonraları dokuma tezgâhları gibi farklı teknikler uygulanarak kumaş elde edilmiştir. Günümüzde sanayinin de gelişimiyle artık birçok ürün tekstil malzemesi olarak kullanılarak iplik elde edilerek kumaş üretiminde bugünkü son hâlini almıştır (Uyanık ve Oğulata, 2013, 60).

Ana malzemelerini; hayvansal, bitkisel, sentetik veya madensel kaynaklı liflerin oluşturduğu tekstil ürünleri, çeşitli yöntemler uygulanarak dokuma, örme ve Nanvoven gibi çeşitli teknikler uygulanarak yüzey elde etme sanatı olarak tanımlanabilmektedir. Tekstil; çok geniş uygulama alanı olan, giyilebilen her şey, bazı dekorasyon ürünleri, mekân döşemeciliği ve daha birçok alanda kullanılabilen bir sektördür.

2. Kumaş Sanatının Önemi

Türk sanatındaki yerinin oldukça eski olduğu bilinen kumaş sanatı, özellikle Orta Asya, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait görülen örnek kumaşlarda giysinin ve iç dekorasyonun temel malzemesi olarak kullanılmış olup usta ellerde şekillenerek kullanılmıştır. Orta Asya ve Selçuklu Devleti yöneticilerine binaen Osmanlı padişahlarının görkemli kumaşlara olan düşkünlüğü, tekstil alanının gelişimine katkı sağlamıştır. (Alpat,2010, 27-28).

15. yüzyıldan sonra tekstil alanında oldukça gelişen Osmanlı kumaş dokumacılığı, söz konusu sanatta başarılı bir şekilde ilerleme kaydetmiş dokuma ustaları alanlarında uzmanlaşmışlardır. Osmanlı saray kumaşlarının en iyi örneklerinin üretildiği dönem olarak anılan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü olduğunun bilindiği 16 ve 17. yüzyılları arasında görülmektedir. Bu yüzyıllarda, fotoğraf 1'deki örnekte görüldüğü üzere teknik başarı ve motif zenginliğinin yanı sıra desenlerdeki renk uyumu da saray kumaşlarının sanatsal yanını en güzel ve yalın bir şekilde ortaya koymaktadır (Yardımcı, 2016: 221).

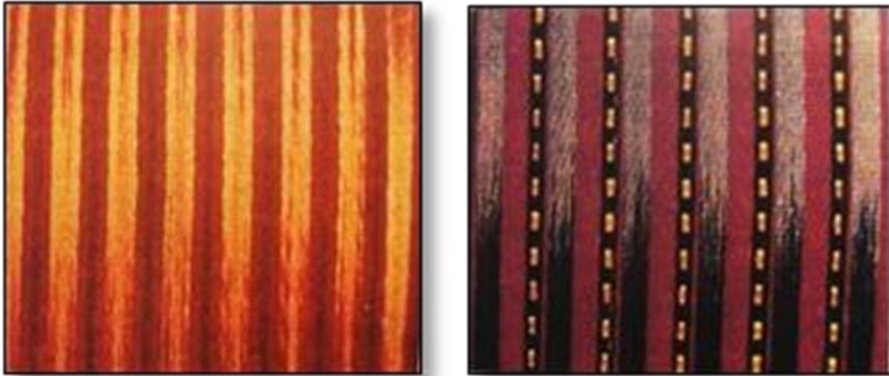

Fotoğraf 1: Osmanlı Kumaş desen örneği.

Kaynak: <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/kultur-sanat-haberleri/2284656/> 24.0.2021

2.1. Osmanlı Devleti Döneminde Sıkça Kullanılan Kumaş Türleri

Osmanlı Devleti döneminde pamuklu ve ipekli dokumalar saray halkı ve iç dekorasyon malzemesi olarak en çok kullanılan kumaş türleri olmuştur. Dokumalarda isimleri geçen kumaş türleri; bez, mendil, tülbent, kutnu, kirpasi, alaca, bogasi, meydariye türüdür. Osmanlı'da oldukça geniş kullanım alanı olan kumaş ise kutnu kumaşı olarak bilinmektedir. İsmi geçen kumaşlarda ise kutnu, saray kumaşı olarak ve tekstil alanının her alanında en yoğun şekilde kullanılan kumaş türü olarak ilk sırada bulunmaktadır (Yardımcı, 2016: 223).

Fotoğraf 2: Kutnu kumaş örnekleri

Kaynak: Yardımcı, 2016: 225

Pamuklu dokumaların ve pamuk/ipek karışımı kumaşların Osmanlı toplumunda başta giyim kuşam olmakla birlikte yoğun şekilde ev tekstilinde geniş bir kullanım alanı kapsadığı bilinmektedir. Ölmüş kişilerin saptanan eşyaları, gümrük kayıtları ve saray eşya defterleri bu durumu ispatlar niteliktedir.

Pamuklu kumaş üretiminde sanayisi gelişmiş Anadolu şehirleri, iç bölge talebini karşıladıktan sonra dış ülkelere pamuklu kumaş pazarlamıştır. Bu kumaş türünün özellikle pamuk yetişmeyen ülkelere ihraç edildiği gözlemlenmiştir (Yardımcı, 2016: 222-223).

Pamuklu kumaş dokumacılığı, Osmanlı ekonomisiyle birlikte dünya ekonomisi açısından da özel bir öneme sahiptir. Söz konusu dokumacılığın ticareti, Fransa ile Levant arasındaki ticaretin gelişmesinde nispeten mühim bir faktördür. Pamuklu dokumacılık, Avrupa'nın Doğu ile yaptığı ticarete ön sıralarda yer almaktaydı. Bu özelliği sebebiyle, dinamik ekonomiler karşısında Osmanlı ekonomisinin genel durumu ve içyapısı incelenirken, pamuklu dokumaların üretim ve ticaretini de birinci derecede göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Kırlı, 2015: 4).

3. Kumaş Sanatında Batılılaşma Etkileri

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıla kadar tekstil ihtiyacını yerli üretimden karşılamakla beraber yine bu dönemde kısmen tekstil ithalatı da yapmıştır. Fakat bu ithalatta, geniş halk kesiminin kullanımına yönelik değil, üst sınıflardan oluşan seçkin kesimin yani sınırlı bir azınlığın tüketimi durumu söz konusu olmuştur. Dolayısıyla pahalı kumaşların sayıları sınırlı düzeyde olan elitlerce kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti pazarında 16. yüzyıla değin kendi ürünlerinin varlığı söz konusuysen 16. yüzyıl sonlarına doğru Venedik başta olmak üzere İtalyan şehir devletlerinin mamullerine ve İngiliz, Fransız, Hollanda yünlülerine de Osmanlı pazarlarında rastlanmaktaydı. 17. yüzyılda yaşamış olan seyyah "*Evlîya Çelebi*" Osmanlı şehirlerinin birçoğunda yaşayan seçkin sınıfa mensup kişilerin Avrupa'dan ithal edilen yünlü kumaşları kullanmakta olduğunu, seçkin sınıfa mensup olmayan ve gerek şehirlerde ve gerek kırsal alanda yaşayan halk ise yerli imalatçı yapılmış yünlü kumaşları kullanmakta olduklarını kaydetmiştir (Kırlı, 2015: 4). 18. yüzyılda Avrupa'da sanayinin gelişmiş olması ve Osmanlı devletinin siyasal ve toplumsal karışıklığı, bozulan ekonomik yapının da etkisiyle bu değişime ayak uyduramaması bütün sanat dallarında olduğu gibi dokuma sanatını da olumsuz etkilemiştir (Bilgin, 2019: 24).

18. yüzyılın son çeyreğinde Sanayi Devrimi denilen büyük değişimin yaşanmakta olmasına rağmen söz konusu yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında geleneksel üretim tarzının devam etmekte olmasının en önemli sebebi; teknolojik koşullarda ve makineleşmede henüz çok ileri düzeye gelinmemiş olması olarak değerlendirilebilir. 19. yüzyıla kadar makinelerin dokumacılık, madencilik ve silah imalatı olarak üç imalat alanında kullanıldığı gözlenmiştir. Osmanlı Devleti makineleşme hareketlerine, rakiplerine karşın 19. yüzyıl başlarına kadar belli ölçüde karşılık verebilmiştir (Kırlı, 2015: 4-5).

3.1. Batılılaşma Sonrası Fabrikalaşma ve Reform hareketleri

Batılılaşma noktasında fabrika kurma ve üretme faaliyetleri acil ihtiyaç duyulan konulardan biri olarak değerlendirilmiştir. Yenilikçi devlet adamları ve dönemin aydınlarının geliştirecekleri, ekonomik politikalara destek sağlamak ve diğer devlet adamlarını ikna etmek için çalışmalar başlatmışlardır. Batılılaşmayla birlikte gelen ekonomik çalkantıyı ticari anlamda toparlamak adına fabrikaların kurulması ve istihdamın sağlanabilmesi için önde gelen devlet adamlarının destekleri ve katkılarını sürdürmeleri bu noktada oldukça önemli olarak değerlendirilmektedir.

Osmanlı Devleti yöneticilerinin fabrikalaşma hareketlerinden beklentilerini şu şekilde sıralamak mümkün olabilir: “Yönetim ve halk tarafından ihtiyaç duyulan her türlü ürünün yerli imalat vasıtasıyla elde edilmesi ve dış ticaret açığını azaltarak, ülkede yeni istihdam alanları oluşturup, Avrupa’daki teknik yenilikleri ve teknolojik gelişmeleri takip ve transfer ederek, üretim maliyetlerini azaltmak ve bu sayede daha ucuz yerli ürünlerin piyasaya sunulmasını mümkün kılmak şeklinde sıralanabilir” (Kırlı, 2015: 10).

Viyana’da elçilik yapmış olan ve Tanzimat’ın fikri mimarlarından Sadık Rıfat Paşa’nın Viyana’da sefirliği sırasında Prens Maternich ile sık sık görüşmesi, Batı dünyasındaki gelişmelerin belkemiği olarak değerlendirilen unsurlara birebir şahit olmasını sağlamıştır. Rıfat Paşa’ya göre “... Mamuriyet-i mülk ü memleket kesret-i nüfus ve ziraat ve sanat ve sermaye ve ticaret ve abalice sây ü gayret ile basıl olur”du. Bu sebeple “milli servetin” oluşabilmesi için mali faaliyetlerin güvence altına alınmasını gerekmektedir (Kırlı, 2015: 8).

3.2. Batılılaşmayla Birlikte Kullanılan Üsluplar

Osmanlı Devleti’nin son döneminde hemen hemen bütün sanat alanlarında, Batılı formların eklettik üslubunun etkileriyle birlikte özellikle detaylarda geleneksel çizgilere bağlı kalınmıştır. Sanat eserlerinde Barok, Rokoko, Neo-Klasik gibi Batılı mimari üslupların yanı sıra Osmanlı geleneksel öğeleriyle yeniden kompoze edilen bir üslup anlayışının oluşturulduğu görülmektedir. Osmanlı Batılılaşmasının sanatsal açıdan karakteristik özelliği, mimarisi, tefrişi ve kullanım eşyalarında Batı’da ortaya çıkan üsluplardan yararlanmış olmasıdır. Özellikle döneme tanıklık eden saraylarının iç tasarımında kullanılan yüksek kaliteli kumaşların üretiminin gerçekleştirildiği Hereke Fabrikası dönemin en önemli rolünü üstlenmiştir (Bilgin, 2019: 2).

Fotoğraf 3: Batılılaşma öncesi Osmanlı Devleti Kumaş deseni örneği
Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/32629993547537765/> 27.05.2021

Fotoğraf 4: Batılılaşma öncesi Osmanlı Devleti Kumuş desen örneği
Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/33988172174033129/> 28.05.2021

Osmanlı Devleti köklü bir geleneğin aktarıcısı olarak Selçuklu Devleti'nden devraldığı kültür mirasıyla birlikte, Anadolu'da karşılaştığı muhtelif medeniyetlerden gelen etkileri de kendi benliğinde sentezleyerek kullandığı bilinmektedir. Orta Asya'yı da dâhil edebileceğimiz bu mirastan getirilen sanat anlayışını, kendi gelenek ve görenekleri ile zenginleştirerek kendisine özel bir Türk sanatı üslubunu başarıyla ortaya çıkarmıştır (Salman, 1998: 147).

Osmanlı Devleti yönetimi göçebe hayattan uzaklaşıp saray yaşantısına başlayınca, yerleşik düzenin de getirdiği gerekliliklerden ötürü, birçok alanda olduğu gibi dokumacılıkta da farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Kumuş sanatında kullanılan ana malzeme ve desenlerde, halk, saray mensupları ve azınlıklar kendi sınıf ve statülerini belirten kumuşlar kullanmışlardır (Salman, 1998: 147).

Batılılaşma etkileriyle birlikte ise özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönem kumuş sanatının üretim merkezini teşkil eden Hereke fabrikası, eski Türk sanat üsluplarını koruyarak ve Batı sanat üsluplarından da gerektiği ölçüde yararlanarak, kumuş yapı ve desenlerinde başarılı bir şekilde uyguladığını fotoğraf 5 ve 6'daki örneklerde görmekteyiz (Bilgin, 2019: 1).

Fotoğraf 5: Batılılaşma sonrası Batı üslubuyla dokunmuş Osmanlı Devleti saraylarında kullanılmış olan kumuş örneği **Kaynak:** Bilgin, 2019: 88

Fotoğraf 6: Batı üslubuyla (Barok) dokunmuş Osmanlı Devleti saraylarına kullanılmış olan kumaş örneği
Kaynak: Bilgin, 2019: 97

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti, bir yandan gelecekte diğer toplumlarla rekabet edebilecek yeni bir iktisadi ortam oluşturmaya, diğer yandan da Avrupa karşısında ortaya çıkmaya başlayan güç dengesindeki zaafı kapatmaya çalışmışlardır. Bu sebeple; Osmanlı Devleti reformistleri iktisadi ortamı değiştirip geliştirecek yasal düzenlemeleri yapmaya çalışmaktan vazgeçmemişlerdir. Çünkü uluslararası alanda yaşanmakta olan ölümcül rekabet sebebiyle, uzun vadede elde edilecek kazanımları beklemeye müsaade eden bir ortam oluşmamıştır. Durum göz önünde bulundurularak gerekli düzenlemelerin yapıldığı Osmanlı Devleti, Batı'ya ayak uydurma noktasında ıslahatlar düzenledikten sonra kendi millî üslubunu oluşturarak kumaş sanatındaki yenilik ve değişiklikleri başarılı bir şekilde uygulamıştır.

Sonuç

Genel anlamda modernleşme olarak tanımlanan Batılılaşma faaliyetleri çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin kurum ve kuruluşlarından başlanarak, ev tekstil tasarımından kılık ve kıyafete varıncaya dek Batı'ya ayak uydurma noktasında siyasi, ekonomik, toplumsal ve sanatsal alanda çeşitli çalışmaların gerçekleştirilmiş olması dikkati çekmiştir. Devlet ve toplum hayatında yeni bazı ürünlere ihtiyaç duyulması, eğer bu ürünler önceden beri kullanılan ürünler ise geçmişe oranla daha yoğun şekilde kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Göreceli olarak geleneksel Osmanlı beğenisinden ve estetiğinden çok farklı olmayan bu ihtiyaçların temini noktasında yeni birtakım arayışlara girişilmesi, Osmanlı Devleti'ni yaşanan süreç içerisinde, kaçınılmaz hâle getirmeye zorlamıştır. Dolayısıyla başta yönetici aydın ve devlet memurları olmak üzere giderek devlet ve toplum hayatında yayılmaya başlayan Batılı yaşam tarzı, tüketim alanında da birtakım ihtiyaçların ortaya çıkmasına yol açmıştır. 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti tarafından gerçekleşen fabrika kurma faaliyetleri temelinde, ihtiyaç duyulan birtakım ürünleri modern üretim tekniklerini kullanarak karşılamak ihtiyacı olarak değerlendirilirken, aslında değişen dünyada yok olup gitmemek adına kendini ortaya koyma çalışmaları olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma kapsamında görülmektedir ki; Türk kumaş sanatı incelendiğinde, kapsadığı dönem ve yayılmış olduğu coğrafyada, geniş bir alana sahip olduğu bilinmektedir. Tekstil ve kumaş sanatının Osmanlı Devleti döneminde de önemsenmiş bir sanat alanı olmuştur.

Dolayısıyla süreç içerisinde ve sonrasında sanayileşmeyle birlikte Batılılaşmanın sosyo-ekonomik olarak dayattığı bütün zorluklara rağmen sanatsal başlıklarda kültürel dokuyu yansıtan örneklerini sergilemiştir. Tekstil alanında zirveye ulaşan Türk kumaş sanatı, Osmanlı Devleti'nin kumaşa vermiş olduğu önem ve değerle günümüzde dahi Ottoman serileri olarak adlandırılan özel üretim alanında hak ettiği değeri göstermeye çalışmaktadır.

Kaynakça

- Acar, Ş. (2013). *Osmanlı'dan bugüne gözümüzden kaçanlar*. Yem yayınları.
- Alpat, F. E. (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nun 15. yüzyıl ve 18. yüzyıllar arası Saray kumaşlarında kullanılan bitkisel üslup. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1): 27-50.
- Akurgal, E. (1943). İslam sanatı ve Türkler. *Ülkü Milli Kültür Dergisi*, 5(54): 5-17.
- Bilgin, B. R. (2019). *Millî Saraylara bağlı son dönem Osmanlı sarayı, kasır ve köşklere kullanılan kumaşların üslup, desen ve motiflerinde batılılaşma etkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.
- Demirarslan, D. (2007). Osmanlı'da modernleşme/batılılaşma sürecinin iç mekân donanımına etkileri. *Erdem*, 15(45-46-47): 35-66.
- Gümüşer, T. (2011). *Çağdaş Türk tekstil tasarımında 16. yüzyıl Osmanlı Saray kumaşlarından esinlenen motifler*. (Yayımlanmamış sanatta yeterlilik tezi). İzmir Ekonomi Üniversitesi.
- Gürcan, Yardımcı, K. (2016). Osmanlı Dönemi dokuma sanatı ürünlerinden örnekler. *Special Issue on the Proceedings of the 5th ISCS Conference, 2016 – Kazakistan*, (2): 219-241.
- Karabulut. M. (2016). Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılda değişim süreci, sosyal ve kültürel durum. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (2): 49-65.
- Kavcı, Ö. E. (2010). *19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşmenin Saray İçin Üretilen Kumaşlara Etkileri*. (Yayımlanmamış sanatta yeterlilik tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kırlı, E. (2015). *Osmanlı tekstil sektöründe meydana gelen gelişmeler çerçevesinde basma fabrikası'nın kuruluşu ve faaliyetleri (1846- 1876)*. (Yayımlanmamış sanatta yeterlilik tezi). Marmara Üniversitesi.
- Salman, F. (1998). Tarihi Türk kumaşlarında desen ve renk anlayışı. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (4): 147.
- Uyanık, Ş. Oğulata, R. T. (2013). Türk tekstil ve hazır giyim sanayiinin mevcut durumu ve gelişimi. *Tekstil ve Mübendis*, 20(92): 59-78.

Görsel Kaynakça

- Fotoğraf 1:** Sözcü Gazetesi (2021, 24 Mayıs). Osmanlı Saray kumaşları bu eğitimde. <https://www.sozcugazetesi.com.tr/hayatim/kultur-sanat-haberleri/2284656/>
- Fotoğraf 2:** Gürcan, Yardımcı, K. (2016). Osmanlı Dönemi dokuma sanatı ürünlerinden örnekler. Special Issue on the Proceedings of the 5th ISCS Conference, 2016 – Kazakistan, (2): 219-241.
- Fotoğraf 3:** Pinterest (2021, 27 Mayıs). Osmanlı para motifleri. <https://tr.pinterest.com/pin/326299935475377765/>
- Fotoğraf 4:** Pinterest (2021, 28 Mayıs). Kumaş Sanatı.

<https://tr.pinterest.com/pin/33988172174033129/>

Fotoğraf 5: Bilgin, B. R. (2019). *Milli Saraylara bağlı son dönem osmanlı saray, kasır ve köşklerde kullanılan kumaşların üslup, desen ve motiflerinde batıllaşma Etkileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Fotoğraf 6: Bilgin, B. R. (2019). *Milli Saraylara bağlı son dönem Osmanlı Saray, kasır ve köşklerde kullanılan kumaşların üslup, desen ve motiflerinde batıllaşma etkileri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.